

Univ. Prof. Dr. Gero Fischer

Promenadegasse 44/1

Wien

gero.fischer@univie.ac.at

---

## Posudek

Václav Štěpánek: *Kosovská otázka v socialistické Jugoslávii*. Habilitační spis. Brno, 2010

### Úvodní poznámky

Kosovo se pravidelně dostává do středu pozornosti jen tehdy, když se politické poměry nebezpečně vyhrcojí a hrozí výbuchy. Přímou úměrně s politickými událostmi v závěrečné fázi rozpadu Jugoslávie rostl zájem o tuto oblast a rozmohla se publikační činnost, a to nejen vědecká. Vyšlo mnoho knih a prací, mezi nimi zajímavé publikace dlouholetých pozorovatelů a znalců regionu, takže se dá říci, že v tomto smyslu je pole kosovské dobře zorané.

Převážná část novějších publikací se zabývá Kosovem v období po rozpadu Jugoslávie. Je to pochopitelné z toho důvodu, že se tato oblast přesunula do centra mezinárodní pozornosti až v toku válečných operací. To platí také pro rakouský a německý diskurz o Kosovu v posledních letech, jenž je spjat s publikacemi autorů, jako např. Viktor Meier,<sup>1</sup> Norbert Mappes-Niediek,<sup>2</sup> Rudy Weißenbacher,<sup>3</sup> Erich Rathfelder,<sup>4</sup> Hannes Hofbauer,<sup>5</sup> Christine von Kohl – Wolfgang Libal,<sup>6</sup> Karl Kaser – Wolfgang Petritsch – Robert Pichler.<sup>7</sup> Publikace poslední trojice autorů je zajímavá tím, že vyniká bohatou faktografií. W. Petritsch zastával v letech 1999–2002 funkci vysokého představitele pro Bosnu a Hercegovinu, na vše tedy nahlíží především z hlediska aktivního diplomata, čímž se dostal nejednou do rozporu s E. Rathfelderem. Musím podotknout, že práce uvedených autorů do velké míry reflektují kritické úvahy o politice zemí, které byly značně zapleteny do kosovské otázky. Obecně platí, že se historiografie (mj. též politické vědy) začala zabývat kosovskou problematikou poměrně pozdě, přičemž je příznačné, že se o socialistickou Jugoslávii zajímá jen minimální počet odborníků. Nejdůležitější publikací z tohoto pohledu je kniha Jense Reutera *Die Albaner in Jugoslawien* (München, 1982), tedy práce stará 30 let. Za zmínku stojí monografie Noela Malcolm *Kosovo. A Short History* (London, 1998). Autor této publikace se však téměř vůbec nazývá obdobím socialistické Jugoslávie; z nepochopitelných důvodů pominul jugoslávské archivy a jiné primární zdroje i sekundární literaturu. Kromě toho se některá jeho tvrzení, především o

---

<sup>1</sup> Viktor Meier: *Wie Jugoslawien verspielt wurde*. München, 1999.

<sup>2</sup> Norbert Mappes-Niediek: *Die Ethno-Falle. Der Balkan-Konflikt und was Europa daraus lernen kann*. Berlin, 2005.

<sup>3</sup> Rudy Weißenbacher: *Jugoslawien. Politische Ökonomie einer Desintegration*. Wien, 2005.

<sup>4</sup> Erich Rathfelder: *Kosovo*. Berlin, 2010.

<sup>5</sup> Hannes Hofbauer: *Experiment Kosovo*. Wien, 2008.

<sup>6</sup> Christine von Kohl – Wolfgang Libal: *Kosovo: Gordischer Knoten des Balkan*. Wien–Zürich, 1992.

<sup>7</sup> Karl Kaser – Wolfgang Petritsch – Robert Pichler: *Kosovo/Kosova. Mythen, Daten, Fakten*. Klagenfurt, 1999.

středověkém Kosovu a o období po roce 1912 (připojení Kosova k Srbskému království), jeví jako sporná, a to natolik, že vyvolala ostrou polemiku ze strany srbských historiků. Zajímavější jsou publikace Mirandy Vickersové, která podává vyvážený kritický pohled na albánskou politiku v komunistickém období a která se zabývá důkladně problémy kosovské autonomie.<sup>8</sup>

### Zaměření a cíle práce

„Proč psát o kosovské otázce v socialistické Jugoslávii?“ Tuto oprávněnou otázku si klade sám autor na začátku své práce (s. 12). Nezávisle na autorově mínění můžeme po kritické úvaze na tuto otázku najít různé odpovědi.

První odpověď na otázku, proč psát o kosovské otázce v socialistické Jugoslávii, se dotýká faktu, že existuje málo kritických odborných monografií důkladně se věnujících Kosovu v tomto období, v nichž by byly zpracovány a kriticky zhodnoceny v poslední době zpřístupněné prameny bývalé Jugoslávie.

Připojím hned druhou odpověď, v níž připomenu stav srbské historiografie. V komunistické éře byly kritické i nezávislé analýzy na vědecké úrovni týkající se jugoslávské provenience vyloženou vzácností. Po r. 1980 (tj. po smrti Josipa Broze Tita) sice došlo ve vědecké publicistice k překonání nejrůznějších tabu komunistické doby, zato se stal vlastenecký (dalo by se také říci autisticky nacionalistický) koncept jakýmsi leitmotivem vládnoucí historiografie a publicistiky v Srbsku. V západní Evropě ovšem byly srbofilní historické legendy, mýty, etnostereotypy, romantizující projekce do minulosti a podobné mystifikace převážně považovány seriózními vědci za nevědecké ideologické výtvořky ospravedlňující potažmo zamlžující politické záměry vládnoucí elity. Problém je, že chybí neutrální a vyvážený pohled na Kosovo, a to především na sporné otázky kolem autonomie. Zatím se zdá, že je takový přístup dobře možný pouze zvenčí.

Třetí odpověď se podle mého názoru netýká pragmatické stránky věci, ale jejího obsahu. Jde o hlubší poznání komplexu mezietnických, náboženských, socioekonomických a ideologických problémů, rovněž mocensko-politických zájmů. „Na Kosovu se řeší i otázka srbské a albánské národní jednoty, resp. nejednoty, vyplývající z tíživého dědictví dávno již zaniklých habsburské a osmanské monarchie“, jak správně poznamenává V. Štěpánek (s. 8). Na této problematice lze dobře studovat pokusy o trvalou a perspektivní, avšak opětovně nezdařilou integraci Kosova napřed do Jugoslávie a poté do Srbska.

Čtvrtá odpověď nám pomůže k lepšímu pochopení a k dosažení možného řešení četných problémů Kosova v současnosti. Politické a společenské zřízení se dosud zdaleka nestabilizovalo (což můžeme sledovat na nefungování státních a administrativních institucí, na přebujelé a všude přítomné korupci, na nedostatku právem zaručené bezpečnosti a nakonec i na organizované kriminalitě, která už překročila kosovské území a zasahuje do střední Evropy). Socioekonomické poměry jsou nepotěšující a prognóza do budoucna rovněž není příliš dobrá, navíc politické struktury Kosova, kterým panují mocné klany, jsou velkou překážkou na cestě k demokratizaci společnosti nového státu. Nakonec i státoprávní status Kosova je pro část států Evropské unie sporný.

---

<sup>8</sup> Miranda Vickers: *The Albanians. A Modern History*. London, 1995. Viz též Miranda Vickers: *The Status of Kosova in Socialist Yugoslavia*. Bradford, 1994.

Pátá odpověď implikuje metodu dekonstrukce a analýzu kolektivního historického povědomí. Kosovo ve své historii nepoznalo stabilní státní a sociální struktury, v kolektivním historickém povědomí Kosova se ale Titova Jugoslávie jeví jako výjimka. Proto je analýza právě tohoto období důležitá a může přispět k lepšímu pochopení podílu jugoslávského typu socialistické samosprávy na specifiku i problémech společenského rozvoje Kosova.

### Detailní otázky

Některé detaily si zaslouží komentář či poznámky, to se týče především srbské historiografie a kosovsko-albánských dilemat:

#### Dekonstrukce historických/historiografických mýtů

Velkou autorovou zásluhou je dekonstrukce mýtů a předsudků o srbské genezi. Téměř jako nevymýtitelný se jeví mýtus Kosova jakožto kolébky srbsství. Historická fakta jsou sporá: v r. 1389 se střetlo turecko-osmanské vojsko (včetně makedonsko-srbských sil) pod vedením Murada I. v bitvě na Kosově poli se srbským vojskem, vlastně s koalicí srbských, bosenských, bulharských a albánských sil (vedenou knížetem Lazarem). Dnes víme, že vůdcové obou válčících stran při tomto boji zahynuli a že tato bitva pravděpodobně skončila nerozhodně. Středověký srbský stát zanikl teprve desítky let později (cca r. 1459). Problém je, že objektivní evidence není u všech pramenů dána, mytizování (napřed s náboženským zaměřením) má své počátky už ve středověku, a tak se během staletí ustálil kolem této v podstatě ne příliš důležité bitvy mocný kult. Dlouhá tradice resentmentního pojetí srbských dějin vedla nakonec k manifestu srbského nacionalismu (v memorandu SANU r. 1986) a k manifestaci cca jednoho miliónu lidí na místě historické bitvy v r. 1989 za přítomnosti Slobodana Miloševiće. Jádrem kosovského mýtu je mučednictví srbského národa, který se obětoval za jiné a sklídl za svou oběť jen nevděčnost. Tento mýtus byl stylizován a povýšen jako součást kosovského slibu, potažmo kosovské přísahy, podle níž bude Kosovo ztracené v bitvě opět osvobozeno a bude srbské. Tato víra je jedním z pilířů morálního bytí srbského národa. Podíl srbské historiografie na budování kosovského mýtu a roli západoevropské historiografie popisuje autor podrobněji než v habilitačním spisu ve své publikaci *Jugoslávie – Srbsko – Kosovo. Kosovská otázka ve 20. století*.<sup>9</sup>

Záhadou však zůstává – v Evropě to není nic ojedinělého (srov. obdobné neracionálnosti v Severním Irsku) –, proč mohla kosovská otázka dominovat v politickém diskurzu Srbska po více než sto let. Proč se mohlo stát Kosovo, a především bitva na Kosově poli r. 1389, jakýmsi trvalým kolektivním traumatem, které je živé dodnes? Dosud se nepodařilo vyrovnat se v kolektivním povědomí ani intelektuálně, ani emocionálně s do očí bijícími rozpory mezi realitou a mýtem. Reálný, tj. ekonomický, politický význam „kolébky Srbsví“ je pro samotné Srbsko mizivý jak v otázce konstituce srbské státnosti, tak v případě vzniku a rozvoje spisovné srbštiny a srbské literatury atd. Kosovo bylo naopak po staletí problémovou oblastí v osmanském období, v SHS i v socialistické Jugoslávii a postsocialistickém Srbsku. Po rozpadu Jugoslávie a především po odtržení Kosova srbské kolektivní povědomí nadále trpí obrazně řečeno „fantomatickými bolestmi“.

Metodologické stereotypy srbské historiografie

---

<sup>9</sup> Václav Štěpánek: *Jugoslávie – Srbsko – Kosovo. Kosovská otázka ve 20. století*. Brno, 2011.

Důležitou roli v srbské historiografii (ale také v etnografii, v politické publicistice) hrají tzv. arnautsašské teze (ty hovoří v podstatě o srbském původu části albánsky mluvícího obyvatelstva Kosova) a jejich různé obdoby (např. v Bosně). Jejich „vědecká“ podstata je srovnatelná s pojmem *Umvolkung* v německé tzv. *Volkstumsideologie*. *Umvolkung* je ve vlasteneckém myšlení silným argumentem podporujícím mocenské nároky na držebnost etnicky definovaného území. V srbské publicistice se střetáváme především s tímto typem biologického modelování (typického v nacionalistických a rasistických kontextech), když je řeč o albanizaci a islamizaci. Proces přeměny etnické, kulturní, jazykové identity čili fenotypu při zachování původního genotypu se podle tohoto modelu myšlení zobrazuje jako proces čili akt znásilnění, což živí etnomučednické legendy fungující jako ospravedlnění revanšistických požadavků i nároků.

#### Kosovsko-albánská dilemata

Velice výmluvné je albánské přísloví: Varuj se tří věcí: ohně, vody a státu. Kosovo trpí všemi příznaky okrajové země. Tato oblast byla (tradičně) nejchudší oblastí nejen bývalé Jugoslávie, ale i celé Evropy a je charakterizována zaostalostí ve všech sférách převážně agrární společnosti, klanovou sociální strukturou albánského obyvatelstva, sebejusticí (ze středověku tradovanou jako jurisdikce kanun), vysokou mírou negramotnosti, nestabilitou ekonomických i politických poměrů, nevyvinutou dopravní sítí atd. Nízká úroveň vzdělání a v jejím důsledku okrajový význam inteligence souvisí s nevyvinutým školstvím. Další zvláštností jsou anarchistické tradice a silné antietatistické prvky, kterými se vyznačují i kosovská osvobozenecká hnutí (kačacká hnutí) a které dominovaly nad demokratickými tendencemi. Do jaké míry byla osvobozenecká hnutí skutečnou emancipací z polofeudálních struktur, je diskutabilní.

Ideologem typu bratrstva a jedinstva nepomohl překonat etnické stereotypy (viz pejorativní výraz *šiptar*); šlo spíše o kamufláž, navíc autonomie Kosova byla po dobu své existence v područí státní bezpečnosti a nacionalistických ideologizovaných koncepcí etnické dominance.

#### Závěr

Habilitační spis V. Štěpánka doplňuje důležitou historiografickou mezeru. Představuje podstatný přínos k pochopení kosovské problematiky v první řadě proto, že koriguje zatvrzelé názory na Balkán. Autor dané téma probírá opravdu důkladně: seznam konzultované literatury a množství probádaného archivního materiálu je více než pozoruhodný. Velmi silnou stránkou Štěpánkovy práce je, že se autor opírá o originální prameny a není odkázán na překlady (do angličtiny nebo němčiny, jako je tomu u autorů R. Weißenbachera, H. Hofbauera a řady jiných západoevropských i anglofonních autorů). To má samozřejmě značný vliv na výběr a studium dokumentů a pramenů, tedy i na kvalitu celé práce.

Autor předkládá ve svém habilitačním spisu pozoruhodnou práci, která ho spolu s jeho bohatou publikační i vědeckou činností řadí mezi přední špičkové balkanistické odborníky ve světě. Habilitační práce kandidáta splňuje požadavky standardně kladené na úroveň habilitačních prací v daném oboru. Z mého hlediska by si zasloužila (stejně jako obsáhlejší Štěpánkova práce *Jugoslávie – Srbsko – Kosovo. Kosovská otázka ve 20. století*, která obsahově úzce souvisí s habilitačním spisem), aby byla přeložena do cizích jazyků.

Univ. Prof. Dr. Gero Fischer

Promenadegasse 44/1

Wien

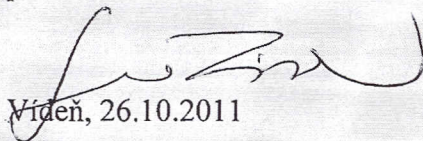
gero.fischer@univie.ac.at

---

Posudek - Doplněk

Václav Štěpánek: *Kosovská otázka v socialistické Jugoslávii*. Habilitační spis.  
Brno, 2010

Habilitační práce kandidáta splňuje požadavky standardně kladené na úroveň habilitačních prací v daném oboru.



Wien, 26.10.2011

